

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
फैसला

०७०-WO-०३९४

मुद्दा :- उत्प्रेषण परमादेश ।

जिल्ला दाङ्ग श्रीगाउँ गा.वि.स.वडा नं ९ घर भई हाल इलाका प्रहरी कार्यालय खुँग्री रिट निवेदक
रोल्पा मा प्र.ना.नि. पदमा कार्यरत विजुलीनाथ योगी१

विरुद्ध

प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल, काठमाडौं.....१
ऐ.को महिला तथा बालबालिका निर्देशनालय१
मध्यपश्चिम क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, सुर्खेत१
ऐ.को महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्र.....१ बिपक्षी
अञ्चल प्रहरी कार्यालय, महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्र, सुर्खेत१
जिल्ला प्रहरी कार्यालय, सुर्खेत१
जिल्ला प्रहरी कार्यालय, सुर्खेतका प्रहरी उपरिक्षक१
जिल्ला प्रहरी कार्यालय, अपराध अनुसन्धान शाखा, सुर्खेत१

राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशाला, खुलमटार, ललितपुर१

जिल्ला दैलेख नारायण नगरपालिका वडा नं.३ घर भै जिल्ला दाङ्ग श्रीगाउँ गा.वि.स.

वडा नं. ९ वस्ने लक्ष्मी बुढा१

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) ले यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ :-

म निवेदकको २०५१ सालमा पूर्णलक्ष्मी श्रेष्ठसँग विवाह भई एक छोरा एक छोरीको जन्म भएको छ । निवेदक नेपाल प्रहरी अन्तर्गत जिल्ला प्रहरी कार्यालय रोल्पाको कार्यरत छु । यस्तैमा विपक्षी लक्ष्मी बुढाले आफू निवेदकको श्रीमती हुँ भनी मध्यपश्चिम क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय सुर्खेतमा भुट्टा उजुरी दिएकोमा उक्त निवेदनमा सुनुवाई गर्दै लक्ष्मी बुढाको छोरी सुमित्रा र म निवेदक बीचमा डि.एन.ए.परीक्षण गराउनु भनी आदेश गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुर्खेतलाई पत्राचार गरी सो पत्रको आधारमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुर्खेतले च.न. १०५६ मिति २०७०।०८।१९ को पत्रद्वारा विपक्षी राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशाला खुलमटार ललितपुरलाई पत्राचार गरेबाट निवेदकको संवैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात पुगेकोले वैकल्पिक उपचारको अभावमा प्रस्तुत रिट निवेदन लिई आएको छु ।

विपक्षी प्रहरी कार्यालयबाट नातासम्बन्धी विवादमा अदालतबाट प्रयोग हुने न्यायीक अधिकार प्रयोग गरी विपक्षी लक्ष्मी बुढाको छोरी सुमित्रा र निवेदक बीच डि.एन.ए. परीक्षण गराउन गरिएका कार्य क्षेत्राधिकार विहिन भएकोले उक्त निर्णय र सो सम्बन्धी भए गरेका सम्पूर्ण काम कार्यवाहिहरु उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाउँ । साथै तत्काल डि.एन.ए परीक्षण गर्ने कार्य भएमा प्रस्तुत रिट निवेदनको औचित्य समाप्त हुने भएको र गैरकानूनी कार्यले निरन्तरता पाउने भई निवेदकलाई अपूरणीय क्षति हुने भएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम विपक्षीहरुका नाउँमा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन पत्र ।

यसमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो होइन, आदेश जारी हुनु नपर्ने भए सो को कारण तथा प्रमाण सहितको लिखित जवाफ बाटाको म्याद बाहेक १५ दिन भित्र

२

प्रत्यार्थी नं १,२,३,४,५,६,७ र ८ ले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत र प्रत्यार्थी नं ९ र १० ले आफै वा आफ्नो कानून बमोजिमको प्रतिनिधि मार्फत यस अदालतमा लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी प्रत्यार्थीहरुका नाममा म्याद जारी गरी म्याद भित्र लिखित जवाफ पेश भए वा अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु । अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा दुवै पक्षहरुबीच छलफल गराउन उपयुक्त हुने हुँदा मिति २०७०।८।३० को पेशी तोकी सोको जानकारी प्रत्यार्थीहरुलाई दिनु । उक्त छलफल नभएसम्मका लागि जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुर्खेतको च.नं.१०५६ मिति २०७०।८।१९ गतेको पत्र तत्काल कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी प्रत्यार्थीहरुका नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम अल्पकालिन अन्तरिम आदेश समेत जारी गरि दिएको छ, सोको जानकारी प्रत्यार्थीहरुलाई दिनु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

रिट निवेदक र विपक्षी लक्ष्मी योगी बीच २०५६ सालमा विवाह भई एक छोरी सुमित्राको जन्म भएपश्चात हेरविचार स्याहार संभार नगरेको हुँदा आफ्नो श्रीमानलाई भिकाई छलफल गराई पाउँ भनी घरेलु हिंसा (कसुर र सजाय) ऐन, २०६६ को दफा २(ख)(घ)(च) बमोजिमको कसुरमा ऐ.दफा ४ बमोजिम उजुरी परेकोले यस कार्यालय अन्तर्गत रहेको महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रमार्फत दुवै पक्षलाई भिकाई विवादित विषयमा छलफल गराई निकासको लागि निवेदकलाई प्रहरी कार्यालयमा उपस्थित गराइएको हो । यसरी दुवै पक्षलाई भिकाई छलफल हुँदा रिट निवेदक विजुलीनाथ योगीले आफू अविवाहित रहेको र निवेदिका आफ्नो पत्नी नभएको हुँदा छोरी सुमित्रा आफ्नो छोरी हुँनै नसक्ने भनी जिकिर लिएकोले निज सुमित्रा रिट निवेदक विजुलीनाथ योगीको छोरी भए नभएको यकिन गर्न डि.एन.ए.परिक्षण गराउन दुवै पक्ष सहमत भएकोले च.नं. २६ मिति २०७०।७।२४ को पत्रसाथ जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुर्खेतमा लेखि पठाइएको हो । जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुर्खेतमा समेत छलफल हुँदा आपसमा डि.एन.ए.परिक्षण गराउन मञ्जुर गरेको हुँदा सो सम्झौतालाई कार्यान्वयन गराउन डि.एन.ए.परिक्षणको लागि लेखि पठाएको हो । लक्ष्मी बुढा र रिट निवेदक विचमा उत्पन्न हुने कानूनी दायित्व र अधिकारको विषयमा यस कार्यालयबाट कुनै निर्णय गर्ने अधिकार नभएको नरहेको हुँदा सो कार्य गर्ने गरि कुनै काम कार्यवाहि नगरेको हुँदा रिट

निवेदन खारेज गरि पाउँ भन्ने मध्यपश्चिम क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, सुर्खेत र ऐ कार्यालयको महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदक विजुलीनाथ योगी र म लक्ष्मी बुढाबीच मिति २०५६ सालमा विवाह गरी एक छोरीको जन्म भए पश्चात म र छोरी सुमित्रालाई हेरविचार नगरेको, पढाई खर्च नपठाएको, फोनबाट अनावश्यक धम्की दिने गरेको हुँदा श्रीमानलाई भिकाई छलफल गराई पाउ भनी क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय सुर्खेतमा श्रीमती लक्ष्मी योगीले दिएको निवेदन बमोजिम दुवै पक्षलाई भिकाई छलफल गराउदा रिट निवेदकले निजसंग विवाह सम्बन्ध नभएको र छोरी पनि आफ्नो नभएको जिकीर लिएको हुँदा सो सम्बन्धमा यकिन गर्न डि.एन.ए.परिक्षण गराउन दुवै पक्ष तयार रहेको हुँदा अन्य प्रकृया अगाडी बढाउन क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय सुर्खेतको पत्रसाथ दुवै पक्ष यस कार्यालयमा उपस्थित भएका थिए । डि.एन.ए.परिक्षण गराउन लिखित रुपमा यस कार्यालयमा समेत दुवै पक्षले मन्जुर गरेपछि कार्यालयकै खर्चमा परिक्षण गर्न पठाइएको हो । घरेलु हिंसा (कसुर र सजाय) ऐन, २०६६ को दफा २(ख)(घ)(च) बमोजिमको कसुर हुँदा सो विषयमा छलफल गराई पाउन निवेदिका लक्ष्मी बुढाको निवेदन परेको र सो विषयमा यस कार्यालयबाट प्रारम्भिक रुपमा गरेको काम कार्यवाही कानून सम्मत रहेकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुर्खेत, ऐ. कार्यालयका प्रहरी उपरिक्षक र ऐ कार्यालयको अपराध अनुसन्धान शाखाको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।

प्रहरी प्रधान कार्यालय तथा अन्तर्गतको महिला तथा बालबालिका सेवा निर्देशनालयको के कुन काम कार्यवाहिबाट आफ्नो हक अधिकार हनन भएको भन्ने जिकीर लिन सकेको नपाईएकोले यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाउने हकद्वैया समेत रिट निवेदकलाई रहदैन । रिट निवेदक बहालवाला प्रहरी कर्मचारी भएकोले निज संगको सम्बन्धबाट छोरी सुमित्राको जायजन्म भएको भन्ने तथ्यलाई इन्कार नगरेको भए डि.एन.ए.परिक्षण तर्फको कार्यवाही नै उठान गर्नु पर्ने थिएन । अतः विवादित विषयवस्तुमा न्याय प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याउन गरिएको प्रयासलाई वदर गर्न

उपयुक्त देखिदैन् । रिट निवेदन खारेज गरि पाउँ भन्ने प्रहरी प्रधान कार्यालय र ऐ. कार्यालयको महिला तथा बालबालिकाका सेवा निर्देशनालयको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदक विजुलीनाथ योगी जिल्ला प्रहरी कार्यालय दैलेखमा कार्यरत रहँदा २०५६ साल वैशाखमा लक्ष्मी बुढासँग विवाह गरी श्रीमान श्रीमतीको रुपमा रहदै आएका थियौ । यस्तैमा मिति २०५७।१।२० मा छोरी सुमित्राको जायजन्म भएको हो । छोरीको जन्म भए पश्चात म र छोरीलाई समेत हेलाहोचो गर्ने, भेटघाट नगर्ने र बेवास्ता गर्ने गरेकोले निज श्रीमानलाई भिकाई छलफल गराई न्याय दिलाई पाउँ भनी क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय सुर्खेतमा निवेदन दर्ता गराएकी थिएँ । पछि निजलाई भिकाई छलफल हुँदा विवाद भै डि.एन.ए.परिक्षण गरेपछि मात्र समस्या समाधान हुने निष्कर्षमा पुगेपछि दुवै पक्षको सहमतिले कागज गरी सहमतिमा नै डि.एन.ए.परिक्षण गराउन पठाएको हो । प्रस्तुत रिट निवेदनका आधारमा रिट जारी गर्दा म तथा मेरो नाबालक छोरीको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८, २२(१)(२)(३) द्वारा प्रदत्त नागरिकता, पहिचान, नाम, सामाजिक सुरक्षा तथा शोषणविरुद्धको हकको अतिक्रमण हुने भएको र मैले प्रहरी कार्यालयमा दिएको उजुरी घरेलु हिंसा (कसुर र सजाय) ऐन, २०६६ बमोजिमको हुँदा उक्त उजुरीमा सम्बन्धित निकायले छानवीन अनुसन्धान गर्न नपाउने भन्न मिल्दैन, रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने लक्ष्मी बुढाको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता रामचन्द्र पौडेलले नाता सम्बन्धी विवादमा विपक्षी प्रहरी कार्यालयले मुद्दा हेर्ने, प्रमाण बुझ्ने लगायतका कार्यहरु भएको तथ्य पुष्टी भैरहेको अवस्थामा निवेदकको नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ द्वारा प्रदत्त संवैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात परेको हुँदा विपक्षी कार्यालयहरुको त्यस्तो क्षेत्राधिकार बिहिन काम कार्यवाही उत्प्रेषणको आदेश द्वारा बदर हुनु पर्दछ भनी गर्नु भएको वहस र विपक्षी तर्फबाट उपस्थित सह-न्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले आफ्नो कार्यालयमा कार्यरत प्रहरी कर्मचारीउपर घरेलु हिंसा (कसुर र सजाय) ऐन, २०६६ बमोजिम उजुरी परेपछि सो विषयमा प्रारम्भीक छानवीन र अनुसन्धानको लागि मात्र डि.एन.ए.

परिक्षणको आदेश भएको हो । प्रमाण बुझ्ने, मुद्दा हेर्ने लगायत अदालतलाई भएको अधिकार प्रयोग गर्न खोजेको होइन भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो । विपक्षी मध्ये लक्ष्मी बुढाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता द्वय राज्यलक्ष्मी बज्राचार्य र प्रसन्नकृष्ण दासले रिट निवेदकसँग २०५६ सालमा विवाह भै २०५७।१।२० मा छोरी सुमित्राको जायजन्म भएको हो । हाल श्रीमती र छोरीसमेत आफ्नो नभएको दावी लिएपछि आफू घरेलु हिंसामा परेको र सो विषयको उजुरी कानूनतः प्रहरी कार्यालयमा दिन मिल्ने नै हुन्छ । त्यस्तो उजुरी उपर छानवीन गर्ने क्रममा दुवै पक्षको लिखित मन्जुरी लिएर डि.एन.ए.परिक्षणको आदेश भएको अवस्था छ । रिट निवेदकको मन्जुरी नभए सो उपर करकापमा उजुर गर्नु पर्नेमा त्यस्तो उजुर गरेको समेत नहुँदा प्रारम्भिक छानवीन गर्नको लागि भएको डि.एन.ए.परिक्षणको आदेश गैरकानूनी हुन सक्तैन, रिट निवेदन खारेज होस भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

यसरी दुवै पक्षको तर्कपूर्ण बहस जिकीर सुनी मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा रिट निवेदक इलाका प्रहरी कार्यालय खुँग्री रोल्पामा कार्यरत रहेको अवस्थामा विपक्षी लक्ष्मी बुढाले मउपर आफू निजको श्रीमती हो भनी भुट्टा उजुर परी सोही उजुरी निवेदनको आधारमा निज लक्ष्मी बुढाको छोरी सुमित्रा र म निवेदक विचमा डि.एन.ए. परिक्षण गर्नु गराउनु भनी मिति २०७०।८।१० गते च.नं. १०५६ को पत्रद्वारा राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशाला खुमलटार ललितपुरलाई पत्राचार गरेको कार्यबाट निवेदकको संबैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात परेको हुँदा उपरोक्त पत्र तथा सो सम्बन्धी काम कार्यवाही उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाउँ भनी प्रस्तुत रिट निवेदन परेको देखियो ।

प्रस्तुत विवादको विषय विपक्षीहरु मध्येकी लक्ष्मी बुढा एवं निवेदक बीचको नातासँग सम्बन्धित रहेको देखिन्छ । निवेदक विजुलीनाथ योगी तथा विपक्षी लक्ष्मी बुढाबीच नाताकायम हुने नहुने विषयमा विरुद्ध खण्डमा उल्लिखित प्रहरी कार्यालयले मुद्दा हेर्ने वा मुद्दा छिन्न सक्ने कुरा कानूनले व्यवस्था गरेको नदेखिँदा प्रहरी कार्यालयलाई यस विषयमा अनुसन्धान गर्न वा मुद्दा हेर्ने क्षेत्राधिकार नभएको प्रष्ट छ । यस सन्दर्भमा राधादेवी अधिकारी विरुद्ध पुनरावेदन अदालत

पाटनसमेत भएको उत्प्रेषण मुद्दामा (ने.का.प. २०७० अंक ५ पृष्ठ ६३८, नि.नं. १००७)... नातातर्फ विवाद उठेको मुद्दामा वादी प्रतिवादीको नाताको यकीन गर्ने क्षेत्राधिकार कानूनले सम्बन्धित जिल्ला अदालतलाई नै प्रदान गरेको पाइने भनी सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्त समेत प्रतिपादित भएको पाइन्छ । रिट निवेदक विजुलीनाथ योगीले विपक्षी लक्ष्मी बुढा आफ्नो श्रीमती होइन भनी नातामा विवाद उठाएको अवस्थामा नाता तर्फको विवादको यकीन गरी शुरु निर्णय गर्ने क्षेत्राधिकार न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ७ एवं मुलुकी ऐन, अ.व.२९ नं.अनुसार जिल्ला अदालतलाई नै रहे भएको भन्ने कुरामा विवाद छैन ।

विपक्षीहरुले दावी गरेको घरेलु हिंसा (कसूर र सजाय) ऐन, २०६६ अनुसार घरेलु हिंसाको सम्बन्धमा नजिकको प्रहरी कार्यालयमा उजुरी दिन पाउने आफ्नो हक रहे भएको भन्ने जिकीर तर्फ हेर्दा उक्त ऐनको दफा ४ मा घरेलु हिंसा भएको, भैरहेको वा हुन लागेको थाहा पाउने जुनसुकै व्यक्तिले सो सम्बन्धी विवरण खुलाई प्रहरी कार्यालय वा राष्ट्रिय महिला आयोग वा स्थानीय निकाय समक्ष लिखित वा मौखिक उजुरी दिन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । यसरी प्राप्त उजुरीमा विपक्षीलाई भिकाई बयान लिनेसम्मको क्षेत्राधिकार त्यस्तो प्रहरी कार्यालयलाई सो ऐनले तोकी दिएको र दफा ४ को उपदफा (८) बमोजिम दुवै पक्ष बीच मेलमिलाप गराउन सक्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । सोही ऐनको दफा ४(११) मा यसरी मेलमिलाप हुन नसकेमा सम्बन्धित मिसिल कागज र प्रमाण अदालतसमक्ष पठाई दिनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

यसबाट घरेलु हिंसा (कसूर र सजाय) ऐन, २०६६ ले मेलमिलाप गराउने प्रयोजनका लागि प्रारम्भिक छानबीनको क्रममा विपक्षीलाई भिकाई बयान गराउन सम्म क्षेत्राधिकार तोकेको अवस्थामा त्यस्तो निकायले थप अनुसन्धान गर्न सक्ने वा मुद्दा हेरी निर्णय नै गर्न सक्ने अख्तियारी प्राप्त भएको भैँ गरी आफुलाई परेको अन्यायको विषयमा दिएको उजुरी निवेदनमा माँग भएकै आधारमा मात्र डि.ऐन.ऐ. जस्तो संवेदनशील विषयमा परीक्षण गराउनु भनी गरेको प्रहरी कार्यालयको आदेशबाट नाता सम्बन्धी विवादको निरूपण गर्ने अदालतको क्षेत्राधिकारको अतिक्रमण हुन जाने हुँदा त्यस्तो कार्यलाई कानून सम्मत मान्न मिलेन ।

अतः रिट निवेदक विजुलीनाथ योगी र विपक्षी लक्ष्मी बुढाको छोरी सुमित्रा बीचमा रहेको नातासम्बन्धी देवानी विवादमा कानुनले अनुसन्धान गर्न सक्ने वा मुद्दा हेरी छिन्न सक्ने भनी निर्धारण गरेको निकाय भन्दा फरक प्रहरी कार्यालयले विवादको निरूपणको लागि भनी डि.एन.ए.परिक्षण जस्तो संवेदनशील विषयमा परीक्षण गराउन भनी प्रमाणको मुल्याङ्कन गरी विवादको निरूपण गर्ने अदालतलाई भएको अधिकार प्रयोग गरी प्रहरी निकायले दिएको आदेश र सो सम्बन्धी भए गरेका सम्पूर्ण काम कार्यवाहीहरु क्षेत्राधिकारको अभावमा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी दिएको छ । प्रस्तुत रिट जारी हुने ठहर्छ । यो आदेशको सूचना महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्यायाधीश

न्यायाधीश

शाखा अधिकृत :- तीर्थ भट्टराई

कम्प्युटर :- विश्वराज पोखरेल

इति संवत् २०७० साल फाल्गुण ४ गते रोज १ शुभम.....